

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΤΟΥ ΥΣΤΕΡΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ
(15^{ος} - 17^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)**

Γιώργος Μπουσούτας – Θανάσουλας

2015

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Ουμανισμός εκδηλώθηκε κατά την πρώιμη Αναγέννηση με πρωτεργάτη τον Πετράρχη (Βαλλιάνος, 2001) και σημάδεψε την μετάβαση της Δυτικής Ευρώπης σε μια νέα εποχή. Επίκεντρο η Φλωρεντία και κατά τον Ράππη (1999) είναι ένα κίνημα διανοουμένων που έδωσε αξία και αξιοπρέπεια στην ανθρώπινη ύπαρξη, με στόχο την δημιουργία ενός όντος που θα ανέπτυξε όλες τις δυνατότητές του. Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλώσει το ενδιαφέρον για τα ανθρώπινα και όχι για τα επουράνια. (Nicholas, 2009).

Στην μελέτη μας αυτή θα περιγράψουμε το κίνημα αυτό, όπως αναπτύχθηκε αρχικά στην Ιταλία και στην συνέχεια στην Βορειοδυτική Ευρώπη. Κατόπιν θα εστιάσουμε στην επιρροή του στην εκπαίδευση και θα ολοκληρώσουμε με την εμφάνιση ενός νέου ανθρώπινου προτύπου ως αποτέλεσμα της επιρροής αυτής.

Ο ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ ΥΣΤΕΡΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Τον ύστερο μεσαίωνα, στην Ευρώπη, συντελούνται αλλαγές που τροποποιούν την δομή του πολιτισμού και της κοινωνίας και συμβάλουν στην εμφάνιση του Ουμανισμού. Τέτοιες είναι η οικονομική και διοικητική ανασύσταση των πόλεων, η εμφάνιση των Πανεπιστημίων, η ανακάλυψη των Νέων Χωρών, οι επιστημονικές ανακαλύψεις, η ανάπτυξη των αστικών επαγγελμάτων με την δημιουργία νέων αγορών και οικονομικών θεσμών, η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το οικουμενικό κράτος στην αυτοδιοικούμενη πόλη, η συνύπαρξη σε αυτήν πολλών κοινωνικών τάξεων που ανταγωνίζονται μεταξύ τους και η εμφάνιση του ατομικισμού. (Συριάτου, 2001).

Στις πόλεις της Βόρειας Ιταλίας βρίσκουμε να συντελούνται οι περισσότερες από τις αλλαγές αυτές και σε συνδυασμό με την εμφάνιση οραμάτων για την ανάπτυξη της Ιταλίας και αναβίωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οι πόλεις αυτές αποτέλεσαν το λίκνο του κινήματος που έστρεψε τα βλέμματα στο παρελθόν και στην ανάδειξη των λατινικών γραμμάτων. Των νέων ιδεών φορείς ήταν οι ελεύθεροι και πλούσιοι αστοί που ήθελαν να απαλλαγούν από την μεσαιωνική παράδοση και της δομές εξουσίας της, οι Ουμανιστές. (Συριάτου, 2001)

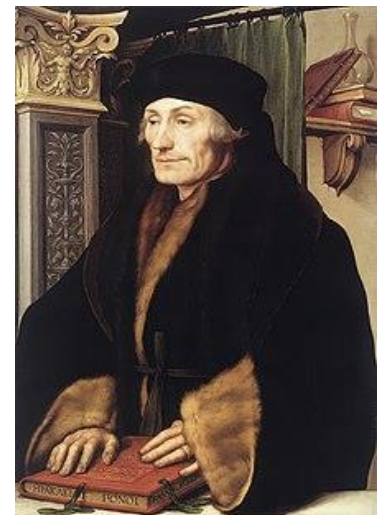
Αυτοί ήταν θρησκευόμενοι, αλλά θεωρούσαν ότι είχαν το δικαίωμα να ολοκληρωθούν ως Άνθρωποι και να ικανοποιήσουν τις υλικές τους ανάγκες, ώστε να είναι ευτυχισμένοι, απολαμβάνοντας κάποιες ανέσεις που δεν παραβίαζαν

την πίστη τους. Τόνιζαν την αξία των Αρετών του τρόπου ζωής της κλασικής περιόδου, που δεν αντιτάσσονταν στον Χριστιανισμό, μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον τους από την *αρετή της ψυχής*, στην *αρετή του ατόμου*. (Power, 2001).

Ως κίνημα της αστικής τάξης δεν ενδιαφέρθηκε για την καλλιέργεια των λαϊκών γλωσσών, επειδή δεν μπορούσαν να εκφράσουν έννοιες που προέρχονταν από τις κλασικές γλώσσες. Τα λατινικά, από την καθημερινή χρήση τους είχαν παραφθαρεί και οι Ιταλοί ουμανιστές ανέλαβαν να τα αποκαταστήσουν στην κλασική μορφή τους. (Συριάτου, 2001). Αυτό τους έκανε να αναζητήσουν έργα της κλασικής περιόδου στα ελληνικά και της ρωμαϊκής λογοτεχνίας στα λατινικά, συνήθως μέσω αντιγράφων της καρολλίγγειας περιόδου. (Nicholas, 2009). Σημαντική σε αυτό ήταν η συμβολή Ελλήνων λογίων, οι οποίοι κατέφυγαν στην Ιταλία μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, τόσο στην διάδοση των ελληνικών όσο και στην γνωριμία των ουμανιστών με την αρχαία ελληνική γραμματεία. (Συριάτου, 2001).

Παράγοντας διάδοσης των ουμανιστικών ιδεών υπήρξε η ανακάλυψη της τυπογραφίας, ώστε να δημιουργούνται 'σταθερές' εκδόσεις, απαλλαγμένων από τις παρεμβάσεις των αντιγραφέων, δίνοντας κύρος στις εκδόσεις αυτές επειδή γίνονταν δεκτές από τους λόγιους της εποχής. Με την τυπογραφία δόθηκε τέλος στην πεπερασμένη γνώση. Οι ιδέες μπορούν πλέον να αμφισβητηθούν και κάθε λόγιος να γίνει παραγωγός νέας γνώσης. Τέλος η τυπογραφία βοήθησε στην εξέλιξη της λαϊκής λογοτεχνίας και των λαϊκών γλωσσών δίδοντας σε αυτές κύρος ανάλογο με των κλασικών. (Συριάτου, 2001).

Ο Ουμανισμός επεκτάθηκε στην συνέχεια στην Βόρεια Ευρώπη με κύριο εκπρόσωπό του τον Έρασμο (1466 – 1536). Οι ιδέες του αποτελούν βασικό υλικό για την ανάπτυξη των πολιτισμών των χωρών της. Η Μεταρρύθμιση, συγγενές προς τον Ουμανισμό κίνημα, είχε κοινά χαρακτηριστικά με αυτό όπως και

Εικόνα 1 Έρασμος

αντιθέσεις. Τα κοινά χαρακτηριστικά είναι η σημασία που έδιναν στην ατομική κρίση, στις αυθεντικές πηγές και στην έμπνευση από το παρελθόν. Οι διαφορές τους, το ενδιαφέρον των μεταρρυθμιστών για εκπαίδευση όλων των Χριστιανών, σε αντίθεση με την αστική «διανοουμενίστικη» προέλευση του ουμανισμού. (Συριάτου, 2001).

Σημαντική διαφορά του πρώιμου ουμανισμού από αυτόν του Έρασμου είναι η αντίληψη που υπήρχε για την εκπαίδευση. Ο Έρασμος ενδιαφέρεται να συνδέσει ευκρινώς την κλασική γνώση και το ύφος της με την διάπλαση του χαρακτήρα (*Χριστιανικός Ουμανισμός*). Αντίθετα οι Ιταλοί Ουμανιστές επικεντρώνονται στην διάπλαση του χαρακτήρα, θεωρώντας την κλασική γραμματεία προσφορότερο αλλά όχι μοναδικό τρόπο επίτευξης του σκοπού αυτού (*Πολιτειακός Ουμανισμός*). (Power, 2001).

Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι απαρχές της Ουμανιστικής εκπαίδευσης βρίσκονται στον Βερτζέριους και τον Εμμανουήλ Χρυσολωρά (1355 – 1415). Οι ουμανιστές δέχονταν την εξειδίκευση στην γνώση και δεν δέχονταν να διδάξουν τα πάντα. (Power, 2001). Έδιναν ιδιαίτερο βάρος στα ιδανικά και τις αξίες της κλασικής περιόδου, στην μελέτη της λογοτεχνίας, της ηθικής φιλοσοφίας και των πατερικών κειμένων, στην ρητορική, την φυσική αγωγή, στην πειθαρχία της μελέτης και στην επίδραση όλων αυτών στην διαμόρφωση του χαρακτήρα του ανθρώπου. (Συριάτου, 2001).

Πίστευαν ότι η ηθική διαπαιδαγώγηση ήταν θέμα συνήθειας και σκοπός της η αρετή. Δεν θεωρούσαν ότι η γνώση από μόνη της συνιστά αρετή. Έδιναν έμφαση στην δράση και όχι στην απομνημόνευση διδαγμάτων, παρακινώντας για θάρρος, ταπεινοφροσύνη και αυτοέλεγχο. (Συριάτου, 2001). Δεν μπορούμε να πούμε ότι η φυσική άσκηση ήταν ενταγμένη στο εκπαιδευτικό πρόγραμμά τους αν και την θεωρούσαν ουσιαστικό του στοιχείο. Οι ειδικότητες που είχαν αναπτυχθεί από τον σχολαστικισμό δεν αναπτύχθηκαν, ενώ η μελέτη του Πλάτωνα είχε ιδιαίτερη αξία. (Power, 2001).

Εικόνα 2 Εμμ. Χρυσολοράς

Για τους ουμανιστές η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται από την πολιτεία και όχι από την Εκκλησία ή το κράτος και η πρόσβαση σε αυτή να είναι απρόσκοπτη σε όλους, (Συριάτου, 2001) όντας το ίδιο σημαντική όπως η άμυνα. Δεν αποκλείονταν από αυτή οι γυναίκες. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμά των γυναικών δεν διέφερε από αυτό των ανδρών στα περισσότερα μαθήματα. Όμως η πρόοδος τους δεν είχε τον ίδιο ρυθμό. (Power, 2001). Στόχος του εκπαιδευτικού προγράμματος των γυναικών η δημιουργία ηθικού χαρακτήρα και αυτό περιλάμβανε την μελέτη κλασσικών και χριστιανών συγγραφέων, αλλά όχι την ρητορική, διότι θεωρούσαν ότι έπρεπε να είναι ενήμερες αλλά όχι δραστήριες στα δημόσια ζητήματα. (Συριάτου, 2001).

Εικόνα 3
Γκουαρίνο ντα Βερόνα

Οι απόψεις αυτές δεν έγιναν δεκτές από τα περισσότερα σχολεία τα οποία εξακολουθούσαν να λειτουργούν όπως στον Μεσαίωνα. Εξαίρεση αποτελούν τα λίγα σχολεία ουμανιστών, όπως του Βιττορίνο ντα Φέλτρε (1378 - 1446) στην Μάντουα, που είχε στόχο την ολοκλήρωση του χαρακτήρα των μαθητών εστιάζοντας στην κλασσική γραμματεία και το σχολείο του Ο Γκουαρίνο ντα Βερόνα (1374 - 1460) στην Φεράρα. Πολλά από τα ουμανιστικά σχολεία είχαν πλούσιο εξοπλισμό, ενώ στην πρώιμη Αναγέννηση οι μαθητές και οι καθηγητές είχαν φιλικές σχέσεις κατά το αρχαιοελληνικό πρότυπο. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Έρασμου υιοθέτησαν δύο σχολεία στην Αγγλία. (Συριάτου, 2001).

Τα Πανεπιστήμια δεν δέχθηκαν τις ιδέες αυτές μέχρι και το τέλος του 15^{ου} αιώνα όπου έγιναν σημαντικές αλλαγές σε αυτά. Η στροφή προς την αρχαιότητα, η σπουδή της γλώσσας και η ολοκλήρωση του ατόμου μετατόπισε το ενδιαφέρον τους από τα επαγγελματικά γνωστικά αντικείμενα στα ηθικοπλαστικά. Το μεσαιωνικό πανεπιστήμιο με το θεοκρατικό καθεστώς και την μοναστηριακή δομή διαφέρει από αυτό των Ουμανιστών που διδάσκουν την αμφισβήτηση και την προσφυγή στην εμπειρία και ότι ο άνθρωπος δεν είναι δούλος του Θεού, αλλά

αυτόνομη οντότητα. Στο τέλος του 15^{ου} αιώνα δημιουργείται ο θεσμός των Ακαδημιών με πρότυπο αυτή του Πλάτωνα. Αργότερα αυτές λειτούργησαν υπό την εποπτεία του κράτους (Συριάτου, 2001).

Αν και η ουμανιστική εκπαίδευση χάνει τα πρωτεία τον 17^ο αιώνα, το ουμανιστικό πνεύμα διαποτίζει τη διδακτική του ρεαλισμού. Ο Ουμανιστικός Ρεαλισμός υιοθετεί την αξία της λογοτεχνίας και του κλασικισμού, συνταιριάζοντάς τον με τις ανάγκες της εμπειρικής γνώσης και των καθομιλουμένων γλωσσών, ενώ ο Αισθησιοκρατικός Ρεαλισμός εστίασε στον τρόπο και όχι στο περιεχόμενο της διδασκαλίας, αποδεχόμενος όμως την πολιτισμική αξία των ουμανιστικών σπουδών. Η επιστημονικότητα της εποχής μπορεί να «απαιτούσε» συγκεκριμένες μεθόδους και «νόμους», έπρεπε όμως να σέβονται «ουμανιστικά» τις προδιαθέσεις της ανθρώπινης φύσης. Θεμελιώδες παιδαγωγικό έργο της εποχής είναι η *Μεγάλη Διδακτική* (1628/1632) του Τζον Άμος Κομένιου (1592-1670),

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΤΥΠΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ένα από τα παρεπόμενα του Ουμανισμού ήταν η δημιουργία εκπαιδευτικού συστήματος που θα διέπλασε έναν νέο ανθρώπινο τύπο. (Βαλλιάνος, 2001). Ο μεσαιωνικός άνθρωπος ήταν ταπεινός, αμαρτωλός και αβοήθητος, έρμαιος της θείας βούλησης και των υπερφυσικών δυνάμεων. Ο ουμανιστής άνθρωπος υμνεί την ομορφιά της φύσης και του ανθρώπου, βρίσκεται στο προσκήνιο και έχει την ικανότητα να διαμορφώνει και να υποτάσσει τον κόσμο. (Ράπτης, 1999).

Η ανθρωπιστική επιστήμη, ως αναβίωση των ελευθέρων τεχνών, δίνει δυνατότητες πνευματικής ελευθερίας και κοινωνικής δράσης μέσω διανοητικών ασκήσεων. Αν και ο Ουμανισμός χαρακτηρίζεται αρχικά για την φιλολογική αναζήτησή του, στην συνέχεια, μέσω της ρητορικής, χρησιμοποιεί την διαλεκτική με σκοπό να πεισθούν οι συν-πολίτες για την επίτευξη ενός κοινωνικού σκοπού (πολιτικός ουμανισμός). (Βαλλιάνος, 2001).

Εικόνα 5
Λ. Μ. Αλμπέρτι

Στην σκέψη ιδιαίτερα του Λέοντα Μπαττίστα Αλμπέρτι (1404 - 1472) ο πολιτικός ουμανισμός προσπαθεί να λύσει ένα βασικό πρόβλημα, αυτό του ατομικισμού, όπως εμφανίζεται στην εποχή του. Θεωρεί ότι ο ατομισμός πρέπει να χαλιναγωγηθεί μέσα από την δημιουργία μιας κοινωνικής

συνείδησης, στην οποία το άτομο είναι πολιτικό όν και ενταγμένο στην κοινότητά του. (Βαλλιάνος, 2001).

Η ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τον Πλάτωνα έδωσε μια άλλη διάσταση στην προσέγγιση των κειμένων. Ενώ ο σχολαστικισμός προσπαθεί να θέσει την αριστοτελική λογική στην υπηρεσία της θεολογίας και την αποκόβει από το γενικό πλαίσιο της φιλοσοφίας του Σταγειρίτη, το οποίο θεωρεί ειδωλολατρικό, ο ουμανισμός αποκαθιστά την πιστότητα, την ιστορικότητα και την αυθεντικότητα των πηγών ως μέσο για την ηθική καλλιέργεια του νέου ανθρώπου. (Βαλλιάνος, 2001).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά τον όψιμο Μεσαίωνα αναπτύσσεται στην Ιταλία ο Ουμανισμός ο οποίος δημιουργεί ρήξη με το παρελθόν. Ως κίνημα έχει τις ρίζες του στην νέα αστική τάξη, αλλά στρέφει το βλέμμα του προς την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, για να αντλήσει αρχές και πρότυπα ηθικής. Ταυτόχρονα αποζητά την υλική απόλαυση και την ευδαιμονία χωρίς να αρνείται την χριστιανική πίστη.

Προτείνει ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο αντιδρά στο καταξιωμένο μεσαιωνικό, που στηρίζεται στον σχολαστικισμό και την θεοκρατική αντίληψη για τον κόσμο. Δημιουργεί ένα νέο πρότυπο ανθρώπου που υμνεί το ωραίο, απολαμβάνει την ζωή και προσπαθεί να γίνει κύριος του εαυτού του και συμμετέχος στην κοινωνία που ζει.

Η εκπαίδευση αυτή, σε συνδυασμό με τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις των επόμενων χρόνων, δημιούργησε τις προϋποθέσεις της συγκρότησης των εθνικών κρατών και της ανάπτυξης μιας συνείδησης στην οποία το άτομο, απελευθερωμένο από τον ασφυκτικό κλοιό της θρησκείας, αρχίζει να γνωρίζει τον Κόσμο μέσω της επιστήμης.

Βιβλιογραφία

- Βαλλιάνος Π. (2001). *Αναγέννηση και Ουμανισμός*, ΕΑΠ, Πάτρα
- Ράπτης Κ. (1999). *Γενική ιστορία της Ευρώπης από τον 6ο έως τον 18ο αιώνα*, ΕΑΠ, Πάτρα.
- Συριάτου Α. (2001). 'Ιστορία και Εκπαίδευση στην Ευρώπη από τον 6ο ως τον 20α αιώνα', στο *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, ΕΑΠ, Πάτρα.
- Nicholas D. (2009). *Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου*, ΜΙΕΤ, Αθήνα
- Power E. (2001). 'Η Κληρονομιά της Μάθησης – Ιστορία της Δυτικής Εκπαίδευσης', στο *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*, ΕΑΠ, Πάτρα.